

„BAHARAŠKI RABIN“ H. HEINEA¹⁾

Niti jedno se djelo Heinricha Heinea nije toliko komentiralo koliko upravo fragment „Rabbi von Bacharach“, niti jedno njegovo djelo nije izazvalo tako brojnu literaturu i tako pohvalne sudove o svojoj književnoj vrijednosti i značenju kao taj novelistički torzo. Sama ova činjenica kadra je probuditi zanimanje, koji su tomu uzroci, da je baš jedno fragmentarno djelo jednoga od najvećih njemačkih lirika dosad privuklo na sebe toliku pažnju. S druge strane pripada „Rabbi von Bacharach“ u red onih Heineovih djela, u kojima on izriče svoje naziranje o židovstvu, s kojim ga je sudbina tako osebujno povezala.

Činjenica, da je Heine rođen kao Židov, znatno je formirala njegovu sliku o svijetu, odredila pravac njegova mišljenja i zaoblila nijansiranje njegova osjećanja. Heinea je sudbina židovstva duboko obuzela. On je rano osjetio, da mu je podrijetlom uvjetovana ne samo njegova građanska egzistencija, njegov literarni uspjeh i neuspjeh, nego i njegova duša, njegova pjesnička svijest i stvaralački nagon. Heine je prešao na kršćanstvo u svojoj 28 godini, 1825 god. (rođen je 1797 u Düsseldorfu, a umro je 1856 u Parizu), no židovstvo je ipak proživljavao i osjećao do svojega posljednjega daha. Uzroci će za ovo, da su ga se cijeloga života duboko doimale ideje i problemi židovstva, ležati u osjetljivosti njegove pjesničke duše, u njegovu istinoljubivom i kritičkomu duhu i najzad u životnim okolnostima, s kojima ga je povezala njegova sudbina.

Odrastao je na obalama Rajne, gdje je onda vlada Napoleona Židovima isprva osiguravala građansku jednakopravnost, no to je jače osjetio obrat iza pada Napoleonova carstva, kad je doživio jako neprijateljsko raspoloženje nežidovske okoline prema Židovima. Za vrijeme svojih studija u Berlinu imao je također priliku da se upozna s bivanjem u židovstvu. Ondje se u ono vrijeme bila borba oko reforme židovstva, a jednako su se i osnivala naučna društva za proučavanje židovske povijesti i nauke. Heine je bio revan član

¹⁾ Predgovor prevodu (P. Wertheima) „Baharaškog rabina“ koji je god. 1929 objavio i u zasebnoj knjizi štampao nedeljni list „Židov“ u Zagrebu.

društva „Verein für Kultur und Wissenschaft der Juden“, gdje je sretao znatne ljude kao Mosesa Mosera, Davida Friedlaendera, Lazarusa Bendavida, koji su ga znali živo zainteresovati za staro i regeneraciju novoga židovstva. Ovi su se utjecaji duboko odrazili u Heineovoj duši. Tako su njegovi odnosi sa židovstvom, intenzivno fiksirani u doba mladosti, vazda ostajali u znaku nerazrješive veze. Pokrštenje je za njega bilo od malena značenja i za svega je svojega života on to naglašivao u svojoj korespondenciji. Mozaizam kao naziranje na svijet djeluje i nadalje oplodujuć na njegov rad.

Njegova je djela židovskoga sadržaja skupio dr Hugo Bieber u lijepoj zbirci „Confessio Judaica“ (Berlin, Welt-Verlag 1925). Brojna pisma Mosesa Mosera, članci, reminiscencije, pjesme (Bel-sazar, Donna Clara, Salomo, Das goldene Kalb, Hebraeische Melodien i druge), sve to izriče njegove misli i osjećaje o židovstvu. Imade negdje i osuđivanja (naročito u nekim poredbama mozaizma s helenizmom), no tenor je svega: ljubav za židovstvo. Heine je uopće trpio svagdje zbog ljubavi. I ljubeći ljude i svijet i prirodu. On trpi, jer ne može da ostvari tu svoju ljubav, jer je bolestan i nesretan. Tako mu je i sa židovstvom, čiju je tragediju mogao i morao on da dokuči i doživi, on, u kojemu je kanda bila personificirana ta tragedija fizičkoga beskućništva i psihičke polarnosti.

„Rabbi von Bacharach“ zamisao je Heineovih mladih dana, još iz kruga berlinskoga „Vereina“, o čemu nam svjedoče pisma Moseru. U pismu od 25 juna 1825 piše: „Osim toga bavim se mnogo studiranjem kronika a naročito proučavanjem djela „historia judaica“; potonja čitam radi mojega „Rabija“ a moguće i iz unutarnje potrebe“... Značajno je pismo, koje upućuje Moseru 25 oktobra 1824: „Rabi će biti veoma velik, bit će omašne debljine. S neizrecivom ljubavi nosim cijelo djelo u grudima. Ta stvaram ga posvema iz ljubavi, ne iz slavičnosti! Pa jer ono nastaje iz ljubavi, bit će besmrtno, vječna svjetiljka u domu Božjemu, a ne praskavi meteor“. U mnogim se još njegovim pismima i bilješkama zrcali ovaj osjećaj ljubavi pri stvaranju toga djela. Bit će i u tome jedan uzrok, zašto je o „Rabiju“ nastala tolika literatura, u kojoj se ističu imena kao Strodttmann, Karpeles, Feuchtwanger i drugi. Interesantno je i to, kako je Heine htio, da „Rabi“ bude njegovo glavno životno djelo. Iza pokrštenja radio je na njemu još marljivije, proučavajući marljivo židovsku historiju, služeći se i radovima židovskoga historika Leopolda Zunza, kojega je veoma cijenio. No u to vrijeme pada njegov put u Pariz. Za njegove nenazočnosti dogodila se nesreća kod njegove majke, pa su mu spaljeni neki spisi, a među njima i dijelovi „Rabija“, kojega nije mogao nikad više da dovrši uslijed napredovanja svoje teške bolesti, koja mu nije dala da stvara opsežnija djela. Tako imademo danas ostatak ovoga djela: dva potpuna i jedno nepotpuno poglavlje.

Pitanje, koja je Heineu bila primarna ideja, kad je koncipirao „Rabija“, ne daje se sasvim točno definirati. Iz fragmenta se može naslućivati, da mu je glavna ideja bila prikazati patnje istočnoga

židovstva od krvavih i nepravедnih progona i njegov odnos prema onda naprednijemu španskom židovstvu. No osim historijskih pitanja bavi se on u „Rabiju“ i aktuelnim problemima svojega doba. Kad je naročito aktuelno bilo pitanje pokrštenja. Nesumnjivo je Heine usprkos svojega pokrštenja u principu bio protiv njega. Za to su njegovo mišljenje značajne riječi lijepe Sare galantnom vitezu, maranu don Izaku: „Plemeniti gospodine! Ako hoćete da budete moj vitez, tad se morate boriti protiv čitavih naroda. U toj se borbi stiće malo hvale, a još manje časti! A hoćete li čak nositi moje boje, onda morate da prišijete žute kolobare na svoj ogrtač ili morate da se opašete plavo ispruganim rupcem; jer to su moje boje, boje moje kuće, koja se zove Izraelova i koja je veoma nesretna. Na ulicama je ismijavaju sinovi sreće!” U svojim bilješkama zapisuje Heine, „da je pokrštenje samo „Entréebillet“ k evropskoj kulturi”. U „Rabiju“ imade jedna pogrješka, koja se uvukla samim razvojem radnje. Rabi Abraham bježi naime sa svojom ženom, lijepom Sarom, iz Baharaha, prije nego će da izbije pogrom pod izlikom krvne osvade. Ovdje Heine počinja psihološku i historijsku pogrješku, jer rabin ne ostavlja svoju općinu u takvim prilikama. Historija dokazuje upravo protivno, jer je rabin Jair Hajim Baharah iz Baharaha (1620—1701) upravo junački snosio sa svojom općinom sve nesreće progona te je pobjegao sa cijelom općinom tek onda, kada su svi bili u sigurnosti. No Heine treba rabi Abrahamu da ga povede u Frankfurt, gdje će prikazati intiman život Židova u getu.

Prema fragmentu daljnim bi razvijanjem radnje postao glavni junak don Izak Abarbanel. Opreka između njega i rabi Abrahamu poredba je tadanjega njemačkog talmudskoga židovstva i španskoga, koje se onda nalazilo u periodu sjajne svjetske kulture. Danas imademo nastavak i svršetak fragmenta od Maksa Viole (u 6 poglavlja). gdje je glavno lice lijepa Sara, žena rabi Abrahamu.

O književnoj vrijednosti „Rabija“ imademo veoma pohvalne sudove čak i od protivnika Heineovih. Tako kaže o fragmentu na primjer njegov protivnik Karl Gcedeke: „Pripovijest je mirna i promišljena, te suglasna s karakterom sredovječnoga doba. Motivi su opravdani, prikazivanje jednostavno i lako... Karakteri su puni sadržine i uspješno izrađeni”. Drugi kritik, Adolf Stern kaže, „da se između ostaloga ističe čar njegova lirskog štimunga”. No pored ovih sudova valja istaknuti, da se u „Rabiju“ odrazuje općenita značajka Heineove ličnosti, koji je lirik posvema i svagdje, te nije kadar da razvije epsku radnju. Stoga je veoma vjerojatno, da bi „Rabbi von Bacharach”, da ga je Heine dovršio, ispao više kao lirsko djelo u prozi negoli roman u pravomu smislu riječi. Ovo se opaža već i u fragmentu, gdje su najjači i najizrazitiji lirski momenti. Lion Feuchtwanger kaže, „da Rabbi von Bacharach pokazuje, kako je Heine umjetnik, kad treba iscrpsti jedan jedini štimung, a zatajuje, kada treba prikazati razvoj u epskom lancu”. Heineu „ne leži” epska žica, njegmu je kao pravomu i potpunomu liriku nemoguće da ne dade svagdje maha svojim lirskim osjećajima, koji nijesu u ro-

manu od važnosti prvoga reda. Heine nije svestran kao Goethe, koji uz svoju lirsku veličinu može da izrazi i epsku genijalnost u „Wahlverwandtschaften” ili „Wilhelm Meister” i drugdje, no njegova proza imade adekvatnu vrijednost doimanja u svojoj lirskoj jačini. Heineova proza slična je, mjereći je današnjim mjerilima, Hamsunovu „Panu”, ili „Ingeborgi” i „Moru” od Kellermanna.

„Rabbi von Bacharach” imade pored svoje književne važnosti kao jedan vrijedni epsko-lirski torzo još i dvostruku historijsku. S jedne strane kao djelo, koje obrađuje historijsku temu, a s druge strane kao dokaz i izražaj Heineove ljubavi za židovstvo. Time nam ono predstavlja književni produkt velike vrijednosti i važan dokument za dublje upoznavanje jednoga od najvećih lirika čovječanstva.